

Нестеренко І. О.

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ІНДІЇ (2001-2020)

У статті розглядаються основні аспекти зовнішньої політики Індії протягом перших двох десятиріч XXI століття. Велика увага приділяється економічним чинникам, простежується їхній вплив на порядок денний індійської зовнішньої політики. Проводиться аналіз і надається коротка характеристика основних партнерів та супротивників Індії на міжнародній арені.

Ключові слова: Індія, зовнішня політика, міжнародні відносини.

Постановка проблеми. Індія привертає увагу світової спільноти як країна, яка палкими темпами нарощує економічну міць. Можна порівняти такого роду увагу з тією, що свого часу отримував (та й досі отримує) Китай. Однак відмінності цих країн мають фундаментальний характер. З одного боку, найбільша у світі демократія, з іншого – найбільша у світі диктатура. Серед іншого можна зазначити і різний час початку реформ: якщо реформування Китаю почалось із кінця 1970-х, то в Індії – десятиліттям пізніше, але мало не менш глибинний характер. Трансформацій, що її і досі зазнає Індія, не могли не зачепити і сферу зовнішньої політики. Зрозуміти результати цих змін, які припадають на початок 2000-х і простягаються дотепер, означає знайти ключ до розвитку продуктивних відносин із Індією.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Під час написання цієї статті було використано ряд робіт сучасних українських та іноземних індологів. Серед них необхідно виділити О. А. Борділовську

[1; 9], О. І. Лукаш [3] та О. М. Теленка [5]. Вкрай важливим джерелом також був Оксфордський Довідник із Зовнішньої політики Індії (The Oxford Handbook of Indian Foreign Policy). Статті із цього Довідника [6; 7; 8; 10; 13; 15] є напрацюваннями видатних індійських та західних вчених, що дозволяє якнайширше охопити досліджувану тему. У пригоді також були відкриті бази даних Світового Банку [2] та Генерального управління зовнішньої торгівлі Індії [11]. Не можна було оминати і огляд преси. Конкретно в цьому дослідженні були використані матеріали газет «Закордонні справи» («Foreign Affairs») та «Дипломат» («The Diplomat») для аналізу заворушень, пов'язаних із новим законом про громадянство Індії [12] та даних про кібератаки Індійського інтернет-простору [14]. Для аналізу імпорту-експорту також була використана відкрита база даних Массачусетського технологічного інституту [4], а також роботи Деніела Воркмена [18–19]. Для аналізу обсягів торгівлі зброєю з Індією та наявного ядерного арсеналу Індії та Пакистану була використана відкрита база даних Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру [16–17].

Метою статті є виявлення особливостей розвитку зовнішньої політики Індії протягом 2001–2020 років. Для цього будуть розглянуті внутрішньо-та зовнішньополітичні чинники, які впливають на зовнішню політику Індії (далі – ЗП), а також буде проведено аналіз і надана коротка характеристика стосунків Індії із країнами, що відіграють важливу роль в індійському порядку денному.

Виклад основного матеріалу. До внутрішньополітичних чинників, що впливають на ЗП можна віднести наступні:

А) *Інтенсивний ріст економіки та обсягів міжнародної торгівлі.* Протягом початку XXI століття економіка Індії неупинно розвивається. За даними Світового банку протягом 2001–2018 щорічний ріст ВВП Індії складав близько

78% (із падінням до близько 4% у 2002, близько 3% у 2008 та близько 5–6% у 2011–2013) [2]. Це збільшує вагу економічних чинників на ЗПІ. Як можна побачити з діаграми 1, найбільшу частку індійського імпорту складають товари з КНР (14%), США (8%), ОАЕ (6%), КСА (6%) та Ірак (5%).

Діаграма 1
Обсяг індійського імпорту в країнах (у відсотках)

Джерело: складено автором на основі даних [11]

Схожа ситуація і з індійським експортом: згідно діаграми 2, більшість індійської продукції вивозиться до США (17%), КСА (9%), КНР (5%), Гонконгу (5%), Сінгапуру (4%). Отже, США, КНР та КСА посідають визначне місце в індійській торгівлі, а тому отримують додаткову увагу з боку індійського уряду [11].

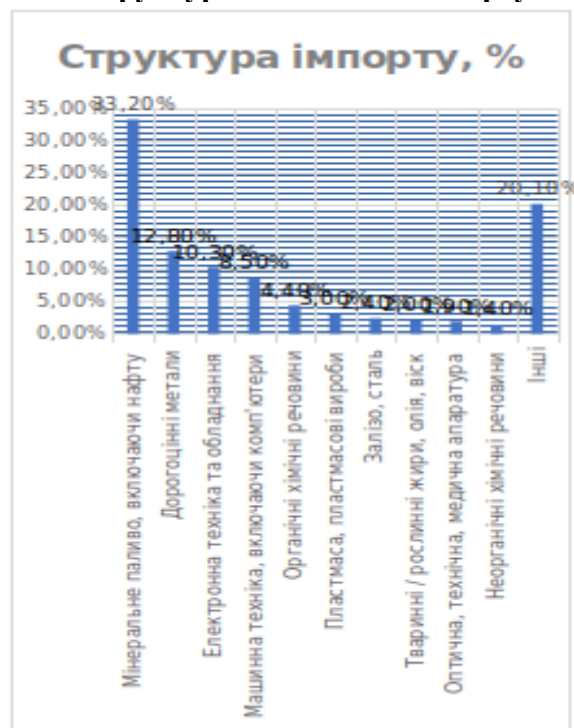
Діаграма 2
Обсяг індійського експорту (у відсотках)

Джерело: складено автором на основі даних [11]

Важливим також буде проаналізувати структуру індійського імпорту (див. діаграму 3). Третину складає паливо (33,2%), за яким йдуть дорогоцінні метали (12,8%), електронна техніка та обладнання (10,3%), машинна техніка та комп'ютери (8,5%). Разом ці сфери складають близько двох третин (64,8%) індійського імпорту [19].

Діаграма 3
Структура індійського імпорту

Джерело: складено автором на основі даних [19]

Тут варто звернути увагу одразу на три речі:

По-перше, паливо, а саме нафта – це рушій економічного росту. Без неї індійська промисловість просто зупиниться. Після зупинки – безробіття і сотні мільйонів безробітних індусів знесуть індійський уряд, як би їх не відволікали націоналізмом (детальніше див. наст. підпункт). Тому для індійського уряду важливим є стабільне надходження нафти та енергоресурсів в цілому.

По-друге, суперечлива історія пов'язана із імпортом комп'ютерного обладнання. За звітом Секретаріату Ради

національної безпеки Індії близько третини кібератак на Індію підготовлено Китаєм. Такі атаки виявили слабкість кіберзахисту Індії [14]. Реакцією Індії стало укріплення кібербезпеки та зменшення обсягів імпорту військових комп'ютерів, проте більшість приладів до сих пір імпортується з КНР. Це створює завдання для уряду, якому слід диверсифікувати поставки комп'ютерного обладнання.

Останнє, що варто знати про економіку Індії – це її географічний аспект. Як можна побачити на мал. 1 півострів Індостан на суші з усіх боків оточений горами – на півночі Гімалаї, вище хребтів на Землі немає, на північному заході гірські хребти чергуються із пустелями, а на північному сході – із непрохідними джунглями. Словом, Індія повністю ізольована від світу через сушу. Ця ізольованість тільки збільшується, якщо додати аспект політичний: на півночі знаходиться Китай, на північному заході – Пакистан. Перший – конкурент за владу в регіоні, другий – ворог, із яким майже не вщухають прикордонні сутички. Це все спрямовує погляд Індії до океану. Саме через нього Індія отримує свій імпорт і може розвиватись всупереч сусідам. Там знаходиться вікно для поширення впливу у навколишній світ. І тому Індійський океан – життєвий простір Індії, а домінування в цьому регіоні – одна з наріжних складових її зовнішньої політики.

Мал. 1 Фізична мапа Індостану
Джерело: інтернет ресурс, мапи

б. Зростання напруги, спричиненої поширенням націоналістичних ідей. Від початку розвитку новітньої державності Індія була світською державою і її світський характер неодноразово випробувався палким націоналізмом як реакцією на конфлікт з Пакистаном. Цей конфлікт має ще релігійне забарвлення: сам Пакистан доклав не мало зусиль, досить часто використовуючи іслам як знаряддя для боротьби із Індією (насамперед для вербування терористів-смертників). У відповідь певні політичні сили поширювали ідею індуїзму як основної складової індійської національної свідомості. У результаті в грудні 2019 року було ухвалено новий закон про громадянство Індії, який одразу отримав значного розголосу та критики: в ньому явно проглядається дискримінація мусульман. Однак сказати, що Індія повністю відійшла від принципів секуляризму, ще не можна, адже багато верств суспільства стоїть у прямій опозиції до такого курсу і продовжує боротьбу за світський характер держави [12].

Що стосується зовнішньополітичних чинників, то до них можна віднести:

а. Боротьбу за владу у Південні Азії. Зважаючи на свої вражаючі розміри та економічний потенціал, Індія намагається трансформувати все це у політичний капітал, який дозволить визнати Індію лідером у власному регіоні, однак протягом всієї своєї історії спроби впливати на своїх сусідів часто призводили до активної протидії зі сторони останніх. Наразі Індія знаходиться у відкритій конфронтації з Пакистаном, має натягнуті відносини з Китаєм. Гарними можна назвати відносини Індії із Бангладеш, Мальдівами та Бутаном. За решту країн-сусідів (Шрі-Ланка, М'янма, Непал) йде конкуренція між Індією та Китаєм. На боці Індії – географія, спільна історія, високий культурний вплив Індії як цивілізації на культури країн-сусідів. На боці Китаю – інфраструктурні проекти, позики та інвестиції, які так необхідні країнами для економічного розвитку. Проте Індія

намагається активно протидіяти впливам Китаю, пропонуючи поглиблювати економічну співпрацю із країнами-сусідами [10].

б. Боротьбу за владу в сусідніх регіонах. Завдяки активному економічному росту Індія розширила свої контакти із країнами Близького Сходу, Східної та Південної Африки, а також Південно-Східної Азії. Тут Індія може також пишатись своїм політичним капіталом. Відносини із цими регіонами мають багатовіковий фундамент завдяки активній торгівлі в Індійському океані, яку історики спостерігали ще з часів Римської імперії. Сьогодні ж найтепліші стосунки Індії з країнами ПСА, серед країн Близького Сходу варто насамперед виділити Саудівську Аравію, серед країн Африки – Південно-Африканську Республіку. За вплив на регіони Африки та ПСА Індія також конкурує з Китаєм [3; 9].

в. Амбіції стати великою державою. Індія від здобуття незалежності намагалась оформитись спочатку як лідер країн третього світу (Рух неприєднання). Використовуючи своє багате минуле індійці намагались подати його як привід для політичної ваги Індії на світовій арені, що, як добре відомо, не тільки не спрацювало, а й призвело до того, що на індійців дивились скося як США, так і СРСР. З часом Рух неприєднання став організацією-привидом, а країни-учасники сварились між собою в рамках новоствореного табору. Однак Індія до сих пір рветься до кола «великих гравців», не полишаючи надій, колись вона зможе посісти там своє місце.

На основі зазначеного вище, стає зрозумілим, що основними акторами для Індії є Пакистан, КНР, США, КСА. Крім цього ще варто зазначити роль РФ у ЗП, про що буде сказано трохи пізніше. Тепер можна перейти до безпосереднього аналізу стосунків між країнами.

Пакистан. Ставлення до Індії переважно негативне через боротьбу за штат Джамму-і-Кашмір. Відносини не мають характеру повномасштабної війни: її

остерігаються обидві країни через фактор ядерної зброї [5]. Проте на початку ХХІ ст. неодноразово спалахували прикордонні конфлікти на спірних територіях [8].

Китай. Ставлення до Індії досить неоднозначне. Основні причини – територіальні претензії (основні – Аксай-Чин та Аруначал-Прадеш), активне економічне співробітництво, конкуренція за вплив у регіоні. На початку ХХІ ст. відносини між країнами покращились в т. ч. за рахунок процесів глобалізації, однак із активізацією КНР на міжнародній арені з'явилися нові проблеми: Індія негативно дивиться на проєкт «Один пояс – один шлях», бо частина «нового шовкового шляху» проходить через спірні із Пакистаном території, а морський шлях, який пробиває для себе КНР, сприймається як пряме вторгнення на традиційну зону впливу Індії. Відповідно Індія сприймається Китаєм як перепона у встановленні своєї влади в регіоні, однак разом тим вона є важливим торговим партнером (Індія займає 7 місце серед основних напрямів китайського експорту [1; 6; 18]).

США. Ставлення до Індії переважно позитивне. Основні причини – Індія конкурує з Китаєм, відсутність принципових розбіжностей у двосторонній відносинах. Початок ХХІ століття продовжує тренд 1990-х рр. на покращення та поглиблення стосунків між країнами. Відома конкуренція КНР із США змусила останню шукати можливості підірвати сили суперника у регіоні. Цією можливістю стала Індія. Інтенсивне зближення національних інтересів країн стало підвалиною для активного співробітництва, що з часом може наблизити його до рівня стратегічної взаємодії [1; 15].

КСА. Ставлення до Індії переважно позитивне. Основна причина – активні торговельні зв'язки. За 2017 рік 11% всього експорту КСА припадало на Індію [4]. Наразі країни й досі залишаються важливими один для одного торговельними партнерами. В Індії із

ростом економіки росте попит на енергоресурси, а КСА якраз має чудову можливість для збуту сировини. Крім цього варто ще додати, що багато індусів обслуговують нафтову сферу КСА (загалом МЗС Індії нараховує близько 3 млн індусів, що постійно чи тимчасово перебувають у КСА) – це вигідно обом країнам: КСА отримує кваліфіковану на дешеву робочу силу, а зарплатню робітники як правило надсилають до Індії. Такий усталений спосіб взаємодії закріпив за країнами добросусідські відносини [7].

РФ. Ставлення до Індії переважно позитивне. Основна причина – Індія важливий імпортер зброї, Індія займає схожу політичну орієнтацію на міжнародній арені. За 2018 рік близько 17% експорту зброї РФ припадало на Індію [16], цей самий показник складає близько 70% від всього імпорту зброї Індією [17]. Такі торговельні зв'язки сформувались ще за часів Холодної війни, тоді вплив експорту з СРСР має ще більше значення. Із розвалом Союзу Індія почала диверсифікувати імпорту зброї. Станом на той самий 2018 рік близько 13% припадає на Францію, близько 9% – на Ізраїль, решта (близько 8%) – на Південну Корею, США, ПАР, Бразилію, Німеччину та Сполучене Королівство. Диверсифікація імпорту продовжується і до сьогодні, проте вплив РФ все одно залишається доволі високим. Крім цього «за» співпрацю з РФ Індія виступає з міркувань політичних. Хоча і з різних причин, але обидві держави не люблять європоцентричний світ і наполягають на переході до поліполярності і визнання себе як регіональних центрів світової політики. Крім цього обидві країни виступають за невтручання у внутрішні справи та повагу суверенітету (на відміну від західного принципу гуманітарної інтервенції) [1; 13].

Висновки. Проаналізувавши основні аспекти зовнішньої політики Індії протягом 2001–2020 років, можна зробити наступні висновки.

По-перше, проаналізувавши чинники, які впливають на ЗПП, можна сказати, що

Індія набирає економічної ваги. Але у політичному вимірі це варто тлумачити не як вихід середньої держави у передові країни світу, а радше як підкріплення колишніх переваг (демографія, розмір держави) економічним аспектом. Крім цього існує ряд проблемних аспектів, частина з яких були описані у даній роботі (конфлікти із сусідами, внутрішньополітична нестабільність), які обумовлюють її подальший розвиток на міжнародній арені.

По-друге, основними партнерами Індії на міжнародній арені є США, РФ та КСА. У США та Індії спільний супротивник – Китай. У відносинах із РФ та КСА важливу роль відіграє економічний чинник: РФ поставляє Індії зброю, КСА – нафту. До співпраці з РФ Індію ще штовхає спільний погляд на міжнародний порядок денний. Основним суперником Індії є Пакистан, конфлікт із яким і досі не бачить своєї розв'язки. І як партнера, і як суперника Індії можна розглядати Китай. При цьому варто зазначити, що суперництво із Китаєм набуває оборонного вигляду: Індія намагається попередити, гальмувати та заважати КНР розширювати свою сферу впливу, не маючи можливості наносити рівносильні удари.

Список використаних джерел :

1. Борділовська О. А. Індія у сучасному геостратегічному балансі сил. *Вісник КНУ. Міжнародні відносини.* 2006, № 33–34. С. 67–72.
2. Індія / База даних Всесвітнього Банку URL: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2018&locations=IN&most_recent_value_desc=true&start=2001&view=chart (дата звернення 11.03.2020).
3. Лукаш О. І. Індія – Африка: новий формат відносин у XXI ст. / відп. наук. ред. О. І. Лукаш. В *Глобальні трансформаційні процеси в країнах світової периферії (регіон Субсахарської Африки): виклики та можливості для України: Матеріали*

- міжнар. наук. конференції / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». 2016. С. 27–31.
4. Саудівська Аравія / База даних Observatory of Economic Complexity URL: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/sau/> (дата звернення 11.03.2020).
 5. Теленко О. М. Ядерна зброя як чинник міждержавних відносин у Південній Азії. *Actual problems of international relations*. 2015. № 124. С. 22–29.
 6. Acharya A. China. *The Oxford Handbook of Indian Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2016. С. 443–458.
 7. Ahmad T. The Gulf Region. *The Oxford Handbook of Indian Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2016. С. 539–555.
 8. Basrur R. India's Policy Toward Pakistan. *The Oxford Handbook of Indian Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2016. С. 459–475.
 9. Bordilovska O., Ugwu V. Sino-Indian Competition in Africa. *Східний світ*. 2018. № 1. С. 5–17.
 10. Cohen S. P. India and The Region. *The Oxford Handbook of Indian Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2016. С. 424–442.
 11. Export Import Data Bank. *Directorate General of Foreign Trade*. URL: <https://dgft.gov.in/more/data-statistics/export-import-data-bank> (дата звернення 02.03.2020).
 12. Mehta P. Modi Pushes India Into Revolt: A New Law Upends What It Means to Be Indian. *Foreign Affairs*. 2019. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/india/2019-12-20/modi-pushes-india-revolt>. (дата звернення 03.02.2020).
 13. Menon R. India and Russia: The Anatomy and Evolution of Relationship. *The Oxford Handbook of Indian Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2016. С. 623–641.
 14. Radziszewski E., Hanson B., Khalid S. India's Response to China's Cyber Attacks. *The Diplomat*. 2019. № 7. URL: <https://thediplomat.com/2019/07/indias-response-to-chinas-cyber-attacks/>.
 15. Tellis A. J. US-India Relations: The Struggle for an Enduring Partnership. *The Oxford Handbook of Indian Foreign Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2016. – С. 589–606.
 16. TIV of arms exports from Russia, 2017–2018 / IMPORTER/EXPORTER TIV TABLES. *SIPRI*. URL: <http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php>. (дата звернення 02.03.2020).
 17. TIV of arms exports to India, 2017–2018. IMPORTER/EXPORTER TIV TABLES. *SIPRI*. URL: <http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php>. (дата звернення 02.03.2020)/
 18. Workman D. China's Top Trading Partners. 2019. URL: <http://www.worldstopexports.com/chinas-top-import-partners/> (дата звернення 02.03.2020)/
 19. Workman D. India's Top 10 Imports. 2019. URL: <http://www.worldstopexports.com/indias-top-10-imports> (дата звернення 02.03.2020).
- Nesterenko I. O.** – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odesa I. I. Mechnikov National University
- Indian Foreign Policy (2001-2020)**
The article examines the main aspects of Indian foreign policy during the first two decades of the XXI century. Much attention is paid to the economic factors and their impact on the overall agenda of Indian foreign policy. An analysis of India's main partners and opponents is made as well as a brief description of their relations with India.
- Key words:** *India, foreign policy, international relations.*
- Рекомендовано до друку
 – к. політ. н., доцентом Покасем М. С.
 Стаття надійшла 14.05.2020*